

Perusteos elokuvasta ja väkivallasta

Henry Bacon. *Väkivallan lumo. Elokuvaaväki-vallan kauheus ja viihdyttävöyys. Helsinki: Like Kustannus Oy, 2010.*

”Miten väkivallan kaltaisen voittopuolisesti pahana ja epämiellyttävänä pidetyn asian käsittely taiteessa ja viihteessä voi olla nautittavaa?” on Henry Baconin kysymyksenasettelu merkittävässä perusteoksessaan *Väkivallan lumo*.

Bacon tarkastelee teemaansa kuudessa luvussa, joiden aiheina ovat väkivallan esittämisen kulttuurievoluutio, pahuuden symboliikka, elokuvaväkivallan poetiikka, naiset ja fyysinen väkivalta, henkinen ja rakenteellinen väkivalta sekä viihdeväkivaltatutkimuksen tulevaisuus.

Käsittelyn kenttä on kattava teoksessa, joka sopii paitsi oppikirjaksi myös yleisteokseksi muillekin kuin elokuvaan erikoistuneille. *Väkivallan lumon* ominaisuuksiin kuuluu myös konkreettisuus. Lähempään tarkasteluun on valittu runsaasti mielenkiintoisia elokuvia, joita lukijoiden voi olettaa tuntevan tai joita on helppo hankkia katsottaviksi. Kirjasta on jo julkaistu ansiokkaita arviointoja, esimerkiksi Kaisa Hiltusen kritiikki Agricola-verkkosivustolla (7.1.2011). En osaisi kuvata kirjan ansioita paremmin kuin Hiltunen, ja lähinnä haluaisin lisätä niihin sen, että *Väkivallan lumo* on runsaasti ajatuksia herättävää luettavaa. Vaikka olen itse tutkinut samaista teemaa vakavammin vuodesta 1977 lähtien, Bacon onnistuu tarjoamaan uusia herätteitä kirjansa jokaisessa luvussa. Seuraavassa esitän joitakin ajatuksia, jotka eivät ole välttämättä niinkään kritiikkiä kuin *Väkivallan lumon* innoittamaa jatkopohdiskelua.

Väkivallan lumon peruskäsitteisiin kuuluu ”nautinto”. Elokuvan vastaanottoa yleensä kuvaava verbi kautta koko kirjan on ”nauttia”. Puolestani koen, että ”nauttiminen” on vain yksi elokuvan vastaanottamisen monista vaihtoehdoista mutta väkivaltakuvausksessa ei koskaan. En halua saivarrella, ja onkin niin, että jos sanan ”nauttia” Baconin tekstissä korvaisi muilla sanoilla, teoksen argumentaatio ei siitä muutu.

Katsoja toivoo elokuvaan mennessään saavansa kokea vaikuttavia, jopa järäisyttäviä elämyksiä. Komedian ja romantiikan katsomisessa nautinnolla on varmasti suuri sija. Mutta on muitakin syvällisiä vastaanoton toiveita, joita elokuva voi tyydyttää. Vielä nykyään on mahdollista kokea kokonaisen elokuvakatsomon itkevän, mutta varsinkin sotavuosina oli tavallista, että suosittujen melodraamojen katsojat itkivät joukolla ääneen. Elokuvan fiktio antoi katsojalle tilaisuuden tehdä surutyötä, käsitellä itse koettuja kohtuuttomuuksia, joita dramaattinen käsittely nosti pintaan. Nuorelle katsojalle *Titanicin* kaltainen elokuva antaa psykologista valmennusta käsitellä menetyksen ja pettymyksen kokemuksia. Kauhufiktion lumous perustuu Stephen Kingin mukaan siihen, että se käsittelee hulluutta ja kuolemaa. Kauhuelokuvan katsoja ei odota nautintoa vaan järkytystä. Elokuvan vastaanoton monet muodot ovat muunnelmia siitä Kantin *Puhtaan järjen kritiikin* ajatuksesta, jonka mukaan ihmismielen kohtalo on asettaa itselleen tehtäviä, jotka ylittävät sen rajat. Kuolema ja hulluus ovat tuollaisia käsityskyvyn ylittäviä asioita. Sotaelokuva, rikoselokuva, jännityselokuva, lännenelokuva, science fiction ja katastrofielokuva ovat lajeja, joiden kiehtovuus perustuu järkytykseen eli siihen, että ne tarjoavat tapoja käsitellä käsityskyvyn ylittäviä asioita. Komediankin voi käsitellä niitä. Komedian varhaisimpia sarjoja hallitsi katastrofin periaate. Chaplinin *Kultakuume* liikkuu joissakin kohtauksissa kauhun alueella.

Olen muuten sitä mieltä, että estetiikan peruskäsitteisiin kuuluvan ”subliimin” suomennos ”ylevä” on harhaanjohtava (se on tullut saksan kautta). Kahu kuuluu subliimin alueeseen, mutta sana ”ylevä” kuvaa sitä huonosti, vaikka sille onkin kiertotietä perustelu. Katsoja kohtaa traagisen, järäisytävän tai tavattoman aiheen ja ottaessaan sen haltuunsa kokee henkisen kohoamisen ja sitä kautta ylevän taide-elämyksen. Kuningas Lear tuhoutuu täydellisesti, mutta katsoja kokee draaman traagisen korkeuden ylevyytenä, mutta kauhuelokuvan subliimi ei välttämättä ole ylevää.

Väkivallan lumon laaja-alaisen käsittelyn piiriin kuuluu väkivallan ohella aggressiivisuus. Kannattanee olla varovainen eri

kulttuuripiirien puhemaailmojen suhteen. Anglosaksisessa maailmassa aggressiivisuus ei ole aina kielteinen termi. Aggressio voi ilmetä myönteisenä kilvoitteluna, menestyksenä, puolensa pitämisenä ja voitonhaluna urheilukentällä, liikemaailmassa ja tiedemaailmassakin. Mielestäni kannattaisi tehdä selvä ero fyysisen väkivallan ja aggressiivisuuden välillä.

Oma lukunsa *Väkivallan lumossa* on omistettu henkiselle ja rakenteelliselle väkivallalle. Tämä laajentaa mielestäni aihepiiriä niin tavattomasti, että siihen kuuluu melkein kaikki draama ja moni komediakin.

Nämä seikat eivät horjuta *Väkivallan lumon* perusmielekästä argumentaatiota. Vielä vähemmän sitä horjuttavat seuraavat pikkuseikat. ”Splatter”-elokuvan esitetään kirjassa tarjoavan nautintoa (s. 159), mutta käsittääkseni kyseessä on päinvastoin psykologinen extreme-laji, jossa koetellaan henkisen kestokyvyn rajoja. Kaisa Hiltunen arvostelee Agricola-sivustolla 7.1.2011 julkaistussa kritiikissään Baconin ajatusta, jonka mukaan ”väkivallan representaatiot kiehtovat sitä enemmän, mitä pienemmäksi mahdollisuus kohdata todellista väkivalta muodostuu” (s. 140). Omasta puolestani ajattelen, että kyse on niinkin selkeästä taustatekijästä kuin kaupungistumisesta. Perinteisessä maalaisyhteisössä, jollaisessa Suomessa yleensä elettiin 1950–1960-luvuille, ihminen on lapsesta alkaen lähellä verta ja kuoleman fyysisistä todellisuutta ja tietoinen esimerkiksi eläinten teurastamisesta. Tuon kokemuksen käsittely on meille tärkeää, ja kun emme sitä enää todellisuudessa näe, meitä kiinnostaa kokea sitä fiktiassa. Ei ole kyse sadistisesta nautinnosta vaan atavistisesta todellisuudesta, joka on meillä ”verissä”.

Amerikkalaisen väkivaltakuvauksen historiassa meille elokuvatutkijoille on tuttua mutta kaikille lukijoille ei se, että amerikkalaisilla elokuvilla ei pitkään aikaan ollut ikärajoja, eli ne olivat lapsille sallittuja. Tämä tieto olisi hyvä mainita käsiteltäessä 1930-luvun gangsterielokuvien väkivalta-kuvausten hillitsemistä (s. 129). Vastaavasti Penn-Peckinpah -sukupolven hillittömien väkivaltakuvausten yhteydessä (s. 132) olisi hyvä mainita, että Production Code kumottiin ja tilalle tulivat vuonna 1968 ensi kertaa Yhdysvalloissa ikäraajat (nykyinen CARA =

Classification and Rating Administration).

Etsijöitä käsiteltäessä Bacon kutsuu Ethan Edwardsia ”sankariksi” (s. 147), ja tunnetusti John Wayne itse koki esittämänsä hahmon sellaisena, mutta moni muu on nähnyt hänessä ristiriitaisen päähenkilön tai antisankarin. Väkivaltakuvauksessa antisankarin hahmon keskeisyys Humphrey Bogartin ensimmäisistä tähtirooleista (*High Sierra*, *Maltan haukka*) alkaen olisi hedelmällinen aihe monelle mielenkiintoiselle tutkimukselle, joilla voisi syventää Baconin perusteemaa elokuvaväkivallan ambivalentista kiehtovuudesta. Ian Fleming loi James Bondista antisankarin, ja Clint Eastwoodin tunnetuimmat roolihahmot ovat antisankareita. Heistäkin lipsahdetaan helposti puhumaan ”sankareina”.

Bacon suhtautuu viisaan varauksellisesti kysymykseen elokuvaväkivallan vaikutuksesta todelliseen väkivaltaan. Sosiologina kommenttini on se, että kriminologiaa tuntevat yhteiskuntatieteilijät ovat aina (vuodesta 1905) alkaen olleet sitä mieltä, että elokuva-väkivalta vaikuttaa todelliseen rikollisuuteen mutta lähinnä toteuttamismalleja antamalla. Vasta vuodesta 1999 (Columbinesta) alkaen on saanut vakavamman merkityksen mediakriminologia, jossa katsotaan, että media voi myös aiheuttaa rikollisuutta, kun tekijän tavoitteena on saavuttaa ikuinen maine mediassa. Tapaukset ovat äärimmäisen poikkeuksellisia, mutta seuraukset voivat olla katastrofaalisia. Ennen kaikkea median katsotaan vähentävän rikollisuutta.

Kirjan viimeisessä luvussa Bacon peräänkuuluttaa empiiristä tutkimusprojektia, joka perustuisi avoimeen haastatteluformaattiin. Toivottavasti tällainen tutkimus toteutetaan, ja toivottavasti sitä tehtäessä muistetaan, että elokuvan lumo perustuu suurelta osin siihen, että se unen tavoin tarjoaa meille valtatie tiedostamattomaan, jota emme asian luonteesta johtuen yleensä osaa tuoda tietoisien diskurssin alueelle.

Antti Alanen